

Димитър Симеонов / D. Simeonov

СОЦИОГЕОГРАФСКА ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВОТО
НА ЖИВОТ ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНОВСКА ОБЛАСТ

*Socio-geographic assessment of quality of life in
the region of Veliko Tarnovo*

The quality of life is a fundamental indicator which characterizes the society. Its quantitative dimension allows investigation and differentiation of certain territory. The geographical science possesses original approach for studying people's lives quality. In a regional level, the assessment of the above mentioned indicator has theoretical and applied importance for further development.

Key words: quality of life; systematic approach; settlements; sociological methods; region; communities; indexes.

Понятието „качество на живот“ се появява за първи път през 1960 г. в книгата на американския икономист Дж. Гилбърт – „Обществено изобилие“. В политическата лексика този термин е въведен от американският президент Дж. Кенеди в „Доклад за положението на нацията“ от 1963 г. Кенеди развива тезата, че „качеството на живот на американците трябва да върви в крак с количеството произведени американски стоки“. Последвалите идейно-теоретически интерпретации за качеството на живот представляват сами по-себе си еklekтична смесица от различни икономически, социални, географски, политически, философски идеи и теории, които според използвания подход се разделят на обективно и субективно направление.

Изследователите на обективния подход за качеството на живот съсредоточават своите дирения върху такива компоненти, като жилища, жилищна площ, хранене, образование, здравеопазване и др. Качеството на живот се определя като качество на социалната и физическата среда (както изкуствена, така и естествена), в която хората се опитват да реализират своите нужди и потребности. Привърженици на този подход са: Д. Бел, Г. Кан, З. Бжежински, Ч. Мартел, Т. Верблен, П. Дракул, Дж. Беирнхайм и др.¹

При субективния подход за качеството на живот основата е върху установените ценности и преживявания. Съставни елементи в структурата на качеството на живот се явяват самочувствието, удовлетвореността от живот,

щастие (или комбинацията от тях). Тук се открояват трудовете на: Т. Адорн, Г. Маркуз, Е. Фром, Ю. Хамбермас и др.²

Разработките свързани с обективния подход преобладават, в тях стремежът е да се определи качеството на живот чрез конкретни утвърдени параметри. Неговата цел е “как най-точно може да се измери степента (нивото) на качеството на живот на обществото или групи от него, чрез използването на разнообразна статистическа информация”. Географската позиция за качеството на живот може да се отнесе към първия – обективният подход. В основата на социогеографския анализ на качеството на живот са преди всичко концепциите за „развитие на човешкия потенциал” и „устойчивото развитие”.

Географската наука притежава оригинален подход на познание за качеството на живот на хората. Отчитайки натрупания огромен теоретичен масив в социално-икономическата география, понятието качество на живот се разглежда като резултативно по отношение на сложната концептуална триада – „условия – ниво – диференциация”. Овладеяването на географския подход позволява разкриването на между териториалните и вътрешно териториалните различия, нееднородностите на качеството на живот на хората, което често има черти на ярко изразени диспропорции. От друга страна, именно географията обяснява появата и същността на нееднородностите, изхождайки от причинно-следствените връзки между отделните елементи на геосистемите.

От позицията на социално-икономическата география могат да се отбележат следните проявления на свойствата на понятието „качество на живот”:

➤ *качеството на живот* на населението се разглежда от позицията на комплексния и системен подход и се определя като интегрално понятие, отчитайки териториалните различия на отделни таксономични нива (страни и райони; области и общини; градско и селско), а така също на глобално, регионално и локално равнище;

➤ *качеството на живот* се явява оценъчна категория, която характеризира степента на развитието на изследваната териториално селищна система;

➤ *с качеството на живот* е свързана удовлетвореността от жизнената дейност на населението, разположена във времето и пространството;

➤ *качеството на живот* на населението има субективно-обективен характер, отразяващ обективната картина на условията и процесите на жизнената дейност, както и оценката на хората, експертите, изследващи тенденциите на развитие за качеството на живот върху определена територия;

➤ обективността при характеристиката на *качеството на живот* налага позиционирането на териториалния фактор като водещ.

Анализът на всички изброени по-горе проявления позволява, формулирането на определение за „качеството на живот на населението на определена територия”: *съвкупността от жизнени ценности, потребности и дейности необходими на човека, удовлетвореност на хората от живот, социална и об-*

кръжаваща среда, които представят възможност за индивидуално развитие на личността при отчитане влиянието на процесите свързани със социално-икономическо развитие на определена територия.

Качество на живот е интегрален показател, характеризиращ в цялостност жизнените условия на обществото. Селищната среда е основната териториална плоскост в която се развива социално-обществената дейност. Имайки предвид двете основни селищни структури – градска и селска, въпросът за подбора на критериите при оценката на качеството на живот придобива огромно и важно значение. Критериите за качеството на живот на населението са главните признаци (или тяхна съвкупност), по които се оценява степента на социално-икономическо развитие на обществото.

Качеството на живот има количествено изражение, което позволява оценката на определена територия и нейната диференциация по отделни факторни признаци. Съотношението на изчислените стойности покомпонентно за отделните показатели към нормативно приетите стойностни величини за потребностите на населението, дават представа за стойността на коефициента за качеството на живот.

Изследването на качеството на живот предполага провеждането на научно обосновано и планирано анализиране на разнородна статистическа информация, която е систематизирана преди всичко като социогеографски показатели. Така например при анализа на здравния статус на населението е необходимо преди всичко да се разчита на данни от текущата статистика и отчетност. При установяване на жизнените потребности се използва информация за семейните бюджети и работната заплата. Когато се прави мониторинг за качеството на живот преобладават социологическите методи и изводи³.

Времето от 1960 г. до днес е период на непрекъсващ дебат за систематизация и класификация на понятийните и емпирични социални индикатори за специфициране и актуализиране на “качеството на живот”, за уточняване на неговото съдържание. В съвременният европейски вариант, следвайки базата данни EurLIFE към Европейската фондация за подобряване на условията на живот и труд, централен интерес представляват 12 “области на живот”(life domains): 1) здравно състояние, 2) образование, 3) заетост, 4) доходи, 5) социално участие (социални отношения, общуване), 6) транспорт, 7) жилищни условия, 8) семейство, 9) отдих, 10) околна среда, 11) сигурност, 12) удовлетвореност от живота. Всички емпирични данни, събрани по тези области за различните европейски страни са достъпни за всеки изследовател – www.euro-found.eu.int⁴. На свой ред, другата централна институция в областта – Европейската система за социални индикатори (ESSI) предлага “ключови индикатори” по следните, идентични на горните, 14 области за изследването на качеството на живот (life domains): 1) население, 2) социо-икономически статус и субективна класова идентификация, 3) трудов пазар и условия на труд, 4) доход

и разпределение на доходите, 5) потребление и снабдяване, 6) транспорт, 7) жилище, домакинство и семейство, 8) здравеопазване, 9) образование и професионално обучение, 10) участие (политическа и гражданска активност), 11) околна среда, 12) обществена сигурност и престъпност, 13) свободно време и потребление на медии, 14) общи показатели за развитие (БВП/GDP; индекс на човешко развитие – ИЧР/HDI, включващ продължителност на живота, образование и доходи на човек; индекс за сигурност и пр.)⁵. Ако се вгледаме в тези области и техните подразделения, индикатори и въпроси за набиране на теренна информация, ще разпознаем лесно не просто близостта, а почти пълното припокриване на систематизациите на EurLIFE и ESSI. Наред с повтарящите се “обективни индикатори” и в двете класификации се включват и “субективни индикатори”, най-вече свързани с удовлетвореността от: работата, дохода на домакинството, стандарта на живот, здравните услуги, жилищните условия, демократичните институции, свободното време, както и общата удовлетвореност от живота. В определението на Световната банка “качеството на живот”, това е просто “цялостното благосъстояние на хората”, като тук се включват “качеството на средата, националната сигурност, личната сигурност и безопасност, политическите и икономическите свободи”. В европеизирания вариант на краткото разбиране на “качеството на живот” то също се обозначава с “цялостното благосъстояние”(overall well-being) на индивидите в многомерен смисъл, като се дефинира във връзка с доминиращите в Европа социални ценности и цели, като равни жизнени шансове, осигуряване постигането на минимален стандарт на живот за всеки, достъп до заетост и социална защита. Качеството на живот се свързва не само с ключовите измерения – доходи, образование и достъп до материални ресурси – но и със нивото на здравните грижи, проблеми на семейството и социалните отношения⁶.

Графичното представяне на йерархично предложената система за прилагане на социогеографски анализ на качеството на живот във Великотърновска област е видна на фиг. 1.

Фиг. 1. Йерархическа система на качеството на живот на населението

Област Велико Търново притежава собствени уникални по характер и ниво на икономическо развитие социогеографски характеристики. В периода на преход и икономическа криза областта, от една страна, е най-уязвимата, но от друга, най-адаптивната пространствена система. В нея са вплетени държавните и местни интереси. Именно поради това възниква необходимостта от провеждането на изследвания, оценяващи ефективността на протичащите преобразования в дълбочина, а в перспектива и с практико-приложно значение е изработването на научнообоснован прогнозен мониторинг за бъдещото и развитие. При този модел, в концептуален смисъл, *качеството на живот* на населението се явява възможно и важно ключово понятие.

През последното десетилетие на проблема за качеството на живот у нас се придаде характер на модна политическа парадигма, появиха се значителен брой разработки разглеждащи го като комплексна оценка или на отделни негови компоненти върху отделни териториални нива. Въпреки това в съвременната географска наука не е разработена единна методика за комплекс-

но прогнозиране и оценка на качеството на живот върху определена територия, в случая област и съответната териториална диференциация.

Обобщаването на всички използвани и приети в изследователската практика подходи към оценката за качеството на живот могат да бъдат графично представени чрез фиг. 2.

Фиг. 2. Мальганова, Ир. Мониторинг и прогнозиране териториалной дифференциации качества жизни населения региона: подходы и методы (на примере республики Татарстан). Автореферат, Ростов-на-Дону, 2006.

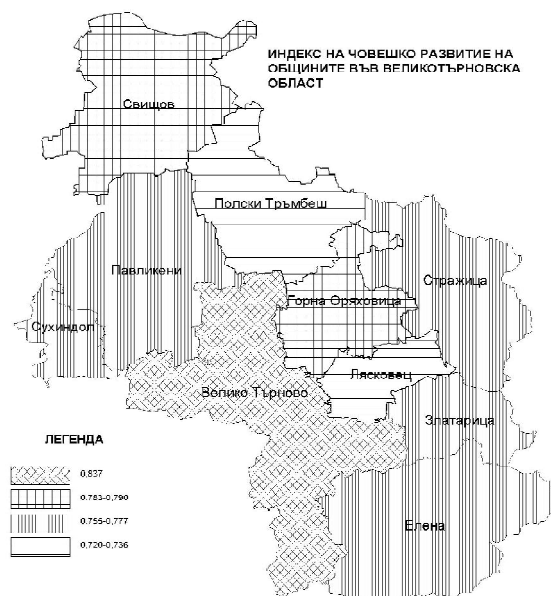
Конкретизирайки се върху област Велико Търново и съставлящите я общини (общо 10), последващата характеристика за качеството на живот може да подпомогне ефективността при регионалното управление в частта например отнасяща се до преразпределението на средствата по различните социални програми.

Един от първите опити у нас за използване на интегрална оценка на областно и общинско равнище е чрез синтетичният индекс за човешко развитие (ИЧР), въведен от ООН през 1990 г. Това е и първият опит за реална оценка на качеството на живот в страната. Самият ИЧР представлява комбинирана мярка и се основава на използването на три важни измерения на човешкото развитие: продължителен и здравословен начин на живот (преценено според вероятната продължителност на живот при раждане), равнището на образование (преценено

според степента на грамотност на възрастните и на общия сбор от съотношението на записалите се учащи) и жизнен стандарт (естествен логаритъм от БВП на глава от населението и покупателната способност). Организацията към ООН – ПРООН публикува Докладите за развитието на човека с данни за ИЧР на България, доста по-рядко на 28-те области и 264-те общини в страната. Между 2000-та и 2008 година, ИЧР на България се е изкачвал с 0,65% годишно – от 0,803 на 0,840. ИЧР на България от 0,840, я нарежда на 61 място сред 182-те страни, за които има данни.

На картосхема 1 са отбелязани най-новите промени в рамките на област Велико Търново за общинските различия в ИЧР. На лице са открояват поне четири ярко изразени диспропорции в териториален обхват. На първо място с най-висок ИЧР и на 3 място из между общините у нас е община Велико Търново. Нейният индекс на човешко развитие е 0,837, който е с 14% по-висок в сравнение с най-ниския общински индекс, този на община Ляковец – 0,720 (251 място). Общините Горна Оряховица (47 място) и Свищов (56 място) имат съответно ИЧР 0,790 и 0,783, което показва еднаквост в развитието им. Групата от 5 общини Златарица – 0,777, Стражица – 0,760, Елена – 0,758, Сухиндол – 0,755 и Павликени – 0,755 са с близки стойности и формират трета възможна концентрация. На предпоследно място е община П. Тръмбеш с ИЧР от 0,736 и се нарежда на 223 място в общинската класификация. Според нас фокусирането върху само тези три показателя, формиращи ИЧР, не разкрива в цялостност качеството на живот. При обективното отразяване е необходимо да се вземат предвид още методиките на Световната банка, Международната организация за изследване на качеството на живот (International Society for Quality-of-Life Studies), Световната здравна организация и др.

Картосхема 1.

Използвайки методиката на проекта “Политически атлас”, разработен от представители на Московският държавен университет с ръководители С. А. Евтушенко и А. С. Ахременко⁷, ще направим опит за оценка на качеството на живот на населението във Великотърновска област, чрез диференцирането по общини. Принципната особеност на предложения модел е съзнателния отказ от използването на субективни критерии за качеството на живот. Ориентацията ни е върху подбор на показатели по общини, преобладаващо към 31. 12. 2008 г., които са общо достъпни и заимствани от НСИ клон Велико Търново. Условно са означени и подредени в следната последователност:

А – Жилищна площ на човек (кв. м)

Б – Въведени в експлоатация сгради (брой)

В – Средна работна заплата (лв.)

Г – Механично движение на населението (брой души)

Д – Детска смъртност (брой починали деца до 1 г.)

Е – Население в под трудоспособна възраст (% но относителен дял от общия брой население в съответната община)

Ж – Престъпления, завършили с осъдителна присъда през 2008 г. (брой)

З – Учебни заведения общо през учебната 2008–2009 година (брой)

И – Налична здравна мрежа към 31. 12. 2008 г. по общини (брой)

Годишният индекс на качеството на живот на всяка отделна община се явява линейна функция на сбора от 9-те показателя върху 9.

$$ИКЖ = \frac{А + Б + В + Г + Д + Е + Ж + З + И}{9}$$

Очевидно е, че отделните компоненти имат нееднаква измеримост. Затова се налага прилагането на метода на линейното мащабиране. Същността му се корени в това, че при всеки показател първо се намира разликата между най-високата и най-ниска стойност, после тя остава осреднена база за съотношение на всяка една конкретна общинска стойност и получения резултат се закръглява до три знака след десетичната запетая. Не се ли направи това преизчисляване данните ще са динамично несъпоставими.

Крайният вариант на общинския индекс за качеството на живот е представен на *картосхема 2*. Можем да очертаем поне пет ключови зони за индекса на качеството на живот във Великотърновска област. На първо място, значително изпреварваща останалите е община Велико Търново. Като втора вероятна зона е община Горна Оряховица. Трето ядро са общините Свищов, Елена и Стражица с близки показатели. В четвъртата група попадат общините Павликени, П. Тръмбеш и Лясковец. С най-ниски стойности са община Златарица и община Сухиндол, в които индексът за качеството на живот е близо два пъти по-малък от водещата община – Велико Търново.

Направени са изчисления за индекса на качеството на живот в общините от област Велико Търново, без включването на относителния дял на население

нието в подтрудоспособна възраст. Разместванията не засягат водещата община и последните две – виж *табл.1*. Промяната е най-вече за община Стражица, която губи три места защото се отличава със значителен дял на под трудоспособно население, близо 23%.

В сравнително отношение общините във Великотърновска област в зависимост от крайния индикатор общините се подреждат според мястото от 1 до 10 в следната последователност (*табл.1*).

Табл. 1

ИЧР 2005	ИКЖ 9	ИКЖ 8 (без включването на относителния дял на население в под трудоспособна възраст)
Велико Търново	Велико Търново	Велико Търново
Горна Оряховица	Горна Оряховица	Свищов
Свищов	Свищов	Горна Оряховица
Златарица	Елена	Павликени
Стражица	Стражица	Елена
Елена	Павликени	Полски Тръмбеш
Сухиндол	Полски Тръмбеш	Лясковец
Павликени	Лясковец	Стражица
Полски Тръмбеш	Златарица	Златарица
Лясковец	Сухиндол	Сухиндол

Картосхема 2.

С настоящият доклад се представят предварителни изводи за качеството на живот на населението в област Велико Търново. По-задълбоченият и обстоятелствен анализ би следвало да обхване отделен период (например 5 или 10-годишен) при което реалната съизмеримост е доста по-обективна. Възможните корекции в избора на показатели са неизменна част от подобен род изследвания.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Ковынева, О. Б. Герасимов.** Управление качеством жизни населения. – Изд. ТГТУ, 2006.

² Пак там

³ **Котова, О.** Оценка качества жизни населения региона с учетом влияния жилищных индикаторов. – В: Вестник Томского государственного университета, Экономика, 1. 2008.

⁴ http://www.omda.bg/institut/niki/quality_of_life_and_happiness.htm

⁵ Пак там.

⁶ <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/68/bg/1/ef0668bg.pdf> [16.11.10]

⁷ http://atlas.socpol.ru/indexes/index_life.shtml [11.11.10]

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ковынева, О., Б. Герасимов.** Управление качеством жизни населения. Изд. ТГТУ, 2006.

2. **Котова, О.** Оценка качества жизни населения региона с учетом влияния жилищных индикаторов. В: Вестник Томского государственного университета, Экономика, 1, 2008.

3. **Мальганова, Ир.** Мониторинг и прогнозирование территориальной дифференциации качества жизни населения региона: подходы и методы (на примере республики Татарстан). Автореферат, Ростов-на-Дону, 2006.

4. http://atlas.socpol.ru/indexes/index_life.shtml [11.11.10]

5. http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Summary.pdf [11.11.10]

6. <http://internationalliving.com/2010/02/quality-of-life-2010/> [08.10.10]

7. http://translate.google.bg/translate?hl=bg&langpair=en%7Cbg&u=http://www.dana.org/uploadedFiles/The_Dana_Alliances/European_Dana_Alliance_for_the_Brain/qualityoflife_en.pdf [23.10.10]

8. http://sun450.government.bg/old/bg/oficial_docs/Reports/Report_2000_pages/Report_2000_III.htm [28.10.10]

9. <http://www.bgregio.eu/Content.aspx?menu=right&pid=52> [10.10.10]

10. <http://www.cdc.gov/hrqol/> [16.10.10]

11. http://www.economist.com/media/pdf/quality_of_life.pdf [10.10.10]

12. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/68/bg/1/ef0668bg.pdf> [16.11.10]

13. <http://www.gdrc.org/uem/qol-define.html> [20.10.10]
14. <http://www.investor.bg/news/article/104307/332.html> [28.10.10]
15. http://www.omda.bg/institut/niki/quality_of_life_and_happiness.htm
16. <http://www.utoronto.ca/qol/> [11.11.10]
17. <http://www.worldpolities.org> [10.10.10]
18. <http://www.worldbank.com> [10.10.10]